

PARANIN SANALLAŞMA SERÜVENİ

Mehmet Hadi Turan*

Öz

Günümüzde gelişen teknolojinin etkisiyle klasik kaydî para telakkisinin fiziksel anlamda evrim geçirdiğini görmekteyiz. Ticari hayatta madeni veya banknot denilen kağıt paraların bütün özelliklerini dışlayan, farklı özelliklere sahip olan sanal paranın gücü, gündemdeki yerini korumaktadır. Toplumun her kesiminden insanlar, istemeseler de, sanal paralarla ilgili gelişmeleri merak ve heyecanla izlemektedir.

Bankacılık işlemlerinde internet ve bilgisayar ortamında bir taraftan ulaşılan kolaylık ve işlem hızı, - diğer taraftan da daha az masraf sayesinde daha cazip hale gelmiştir. Zamanla klasik para telakkisinde ezber bozan sanal paranın elektronik ortamda boy göstermesi, farklı tepkilerin odağı haline gelmiştir.

Belirli alanlarda robotik uygulamalar, yapay zeka ve insansız araçlar hayatımızı kolaylaştırırken, ticarete ise sanal para kullanımı işlemlere hız ve kolaylık sağlamıştır. Paranın sanallaşması sonucunda elektronik ticarete ülke sınırları baypas edilmiş ve birçok resmi prosedür fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Göründüğü kadarıyla devletlerin sanal paralara karşı tutumları farklı olmaktadır. Kimisi sanal para gerçeğini görmezlikten gelirken, kimisi karşı çıkmakta, kimisi de yasal zemine oturtmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Netice itibariyle bilgi, belge ve işlemlerin şifrelendiği, dijital ortamda yasal prosedürlerin dışına çıkan görüntüsüyle sanal paralar, ticari hayatta stratejik özellik taşıdığına da şahit olmaktayız. Öyle ki, ticaret savaşlarında ambargo uygulanan ülkeler için adeta can simidi olmuştur.

Bu makalemizde banknot paranın özelliklerini taşımayan sanal paranın ticaret hayatına giriş serüvenini sunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Para, Sanal Para, Elektronik Ortam, Ödeme, Ticaret

VIRTUALIZATION ADVENTURE OF MONEY

Abstract

Today, we can see that the physical record of classical money evolved, with the effect of developing technology. The power of virtual money, which has different characteristics, which excludes all the features of the money called metallic or

---

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Makale Geliş Tarihi:11/10/2018, Accepted/Kabul Tarihi: 01/09/2018

Doi: 10.26791/sarkiat.469673

* Dr. Öğr.Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hadi211@windowslive.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0266-9273>

banknotes in commercial life, maintains its position in the agenda. Most of people are curious and excited about the developments in virtuel modey, even if they do not want to.

The ease of access to the internet and computer in banking transactions and the increase in the processing speed have become more attractive thanks to the lower costs. In the long run, the fact that virtual money is in the electronic environment, has become the focus of positive and negative reactions.

On the one hand, robotic applications, artificial intelligence and unmanned vehicles make our lives easier in certain areas while on the other hand virtualization of money in trade has provided speed and convenience to transactions. Due to virtualization, country boundaries have been bypassed and many formal procedures have actually been eliminated.

States seem to have different attitudes towards virtual currencies. Some ignore the reality of virtual money, while some oppose it and others work on legal grounds. As a result, we are witnessing that virtual money has a strategic character in business life with the appearance of legal procedures outside the digital age where information, documents and transactions are coded. So that virtuel money has been a lifesaver for countries embargoed in trade wars.

In this study, we will try to present the advent of virtual money which does not have the features of banknote money.

Keywords: money, virtual money, elektronik virtual, payment, trade

GİRİŞ

Konumuzun odak noktasını oluşturan “sanal para” konusuna girmeden önce, genel olarak paranın işlem gördüğü mecra olan ticaret hayatını İslam’ın bakış açısıyla, emek ve sermaye temeli üzerine kurulu felsefî sitemlerin bakış açılarının kısaca karşılaştırmasını yapmamız yerinde olur kanaatini taşımaktayız. Böylece İslam iktisat ve ticaretinin özellik ve amaçları daha belirgin bir şekilde anlaşılmış olur.

Bilindiği gibi günlük hayatta ihtiyaçtan ötürü bulunduğumuz faaliyetlerden en önemlisi alışveriş, yani ticaret/mübadeledir. Hukuki açıdan alışveriş, iki tarafı borçlandıran bir sözleşme olarak telakki edilmektedir. Dolayısıyla en geniş anlamıyla ticari ilişkileri konu alan hukuk dalı, borçlar hukuku adını almıştır. Alışverişin, borçlanmanın ve nihayet ticaretin beşeri hukuk açısından dünyevî düzenlemeler ve yaptırımları olduğu kadar -kul hakkını barındırdığı için- uhrevî açıdan teşvik ve tehditleri de vardır. Bu sebeple ticaret de, diğer toplumsal ilişkiler gibi İslam fihına konu olmuş ve muamelat kapsamına alınmıştır. Dolayısıyla bir Müslüman’ın ticareti, hukuk çerçevesinden çıkmadan dini, milli, ahlaki ve nihayet vicdani değer ve ilkelere uygun işletmesi gerekir. Aksi taktirde meşru dairenden gayrimeşruluğa, kardan zarara, helalden harama düşmesinden korkulur. Ticarete de biricik önder ve rehberimiz olan Allah resulünün kendisi de bir müddet ticaretle meşgul olmuş, Müslümanları da ticarete teşvik ederken; (“rızkın onda dokuzunun ticarete olduğu” nu söylemiştir.¹ Ticarete öncelikli ilkenin

¹ Ebu Hatim er-Râzî ve İbn Hibban hadisi mürsel olarak kaydetmişlerdir. Bkz. Ebu Fadl el-Irakî, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfar*, Hadis No:1587, Tahk. Eşref Abdul Maksud, Mektebetu't-Taberiyye, (Riyad, 1995), I: 419.

dürüstlük olduğuna dikkat çekerek; “(Dürüst tüccarların nebiler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olduğu²” nu müjdelemiştir. Bilindiği gibi ticari hayatta dürüstlüğün olmadığı yerde güven zedelenir ve böylece haksız kazanç sebebiyle huzursuzluk baş gösterir.

İnsan hayatının her alanında olduğu gibi İslam, ticaret hayatında da adaleti ve hakkaniyeti gerçekleştirmek üzere ilahi ve nebevi emir ve yasaklarla, teşvik ve terhibler ortaya konulmuş, tüm insanlığa huzur ve mutluluğun reçetesi olarak sunulmuştur. Ticareti insanların emeklerini ve mallarını karşılıklı rızaya dayanan mübadele araçlarıyla ihtiyaçların giderilme muamelesi olarak görmüştür. Ne kapitalist sistemdeki gibi tamamen egonun, üretim ve zenginleşmenin sonucu tüketim/israf ile konfor ve lüks içinde yaşamakla tatminini amaçlar, ne de komünist sistemdeki gibi üretim araçlarını ve emeği kutsallaştırırken sermaye düşmanlığıyla, köleleştirdiği işçi ve çiftçi sınıfının emeğinin karşılığı olan mal edinme hakkından yoksun bırakır. Böylece proleterya ile burjuvazi dediği sınıfların çatışmasıyla anarşi ve kaos ortamına sebebiyet verir.³

Esasen yüce Allah insanları güçleri ve kabiliyetleri bakımından da farklı yaratmıştır. İnsanlar ahlak ve kabiliyet bakımından farklı yaratılmıştır. Bu farkın sonucu olarak, değişik alanlarda ihtiyaç duyulan meslek erbabı cümlesinden, sanatkar, zanaatkar, esnaf ve işgücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde toplumun birbirlerine olan çeşitli ihtiyaçları karşılanmış olmaktadır. Yani bir anlamda insanların farklı karakterlerde yaratılmaları da yine insanlar için bir rahmet olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Sonuçta insanlar bir toplum olarak kenetlenmeye, etkileşim ve iletişim halinde yaşamaya mecburdur. Karşı bir duruş sergileyerek kabiliyet ve emekleri tek tipleştirmek insan fitratına aykırı olduğu için mümkün değildir. Nitekim olumsuz olan bu durumun zulüm olduğu ve devam etmediği müşahede edilmiştir.

Diğer taraftan İslam insanı mal ve paranın esiri değil, mal ve parayı insanın ihtiyacını gideren, sosyal adaleti, refah ve huzuru sağlayan bir araç olarak telâkki eder.

İslam, ticareti (emek ve sermayeyi) toplumun ihtiyacını gidermenin ötesinde, refahını sağlayıcı bir unsur olarak görmekle beraber, sosyal adaleti inşa etmek üzere zekat, sadaka ve karz gibi tedbirlerle, zengin/fakir kaynaşmasını sağlamıştır. Parayı ve diğer değerli madenleri Allah yolunda infak etmeden biriktirenleri uyarmış, ihtiyaç sahibi bir borçlunun karşılıksız olarak borcunu kapatmayı tavsiye etmiştir.

Kapitalist sistemlerde hakkı verilmeyen emek ve çılginca üretim ile paradan para kazandıran faizli sistem, toplumda sosyal adaletsizliğe ve zulme yol açtığı bilinmekte, zenginin daha zengin, fakirin ise daha fakir olduğu, sermayenin bir avuç elit tabakanın elinde dolaştığı bilinmektedir. Allahu Teala insanlığa bela olan bu sistemin temel dayanağının faiz olduğunu ilan etmiş ve bunu kesin bir şekilde yasaklamıştır.⁴

²Tirmizî bu hadisin eserinde zikrettiği râvî zinciriyle hasen olduğunu beyan etmiştir. Şeyh Elbanî ise zayıf nitelimesinde bulunmuştur. Bkz. Muhammed b. İsa Ebu İsa et-Tirmizî es-Sülemî, *el-Camiu's-Sahih Sünenü't-Tirmizî*, Hadis no: 1209, (Beirut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, bty.), 3: 515.

³ Muhammed Bakır es-Sadr, *İslam Ekonomi Doktrini*, Terc. Mehmet Keskin-Sadettin Ergün, (Ankara, Rehber Yayınları, 1993), 3: 83.

⁴Haşr (59)7. “Allah'ın o fethedilen bölgeler halkından, peygamberine ayırdığı ganimetler; Allah, peygamber, peygamber yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Bu paylaşırma böyle yapıldı ki, o ganimet malları içinizden zengin olanlar arasında dolaşıp duran, bir servet haline gelmesin. Bu sebeple peygamber size ne verirse ve ne getirirse ve ne de emrederse onu alın ve sizi neden sakındırıp yasaklarsa ondan elinizi çekin, yolunuzu Allah'ın kitabıyla bulmaya çalışın, çünkü Allah'ın azabı çetindir.”

İslam ekonomisi üretim üzerine kurulu olup, sermayenin belli ellerde toplanmasına, spekülâtif hareketlerle kar amacıyla atıl halde bulundurulmasına cevaz vermemiştir. Üretim karşılığında elde edilen meşru gelirin emek ve sermaye sahiplerine hakkaniyet ölçüsünde dağıtılmasını sağlayıcı tedbirler alır. Sermayenin bankalar aracılığıyla toplanıp, faiz karşılığında kredi olarak kullandırılması için tutulması istenmeyen durumdur. Öte yandan ihtiyaç duyulan malların da daha fazla kar için piyasadan toplanması, bekletilmesi, satışa sunulmaması da bir zulümdür. Gelir dağılımını adil bir şekilde yapmak üzere, zekat, sadaka, karzı hasen, vakıf gibi ilahi emir ve hayırlar yanında faizsiz ticari teşekküller şeklinde çeşitli tedbirler alınır. Gelir dağılımını adil bir şekilde ayarlayamayan ülkeler ilerleyemez, çabuk çöküp maddeten ve manen çökmeye mahkûmdurlar. Sosyal güvenlik tedbirleri çerçevesinde üretime katılan çalışanların haklarını, alın teri kurumadan verilmesini istemiştir. En küçük bir haksızlığa fırsat verilmez. Sadece üreticilerin değil, tüketicilerin de hakkını hakkıyla vermeyi ilke olarak sunar. Aynı şekilde devlet İslam toplumunun ekonomik güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Toplumda mal, emek, para ve kredi gibi değerlerin marjinal faydalarını artıran potansiyellerini çoğaltan ve yükselten muameleler meşru, azaltan ve düşürenler ise gayri meşrudur. Malın ve sermayenin toplum katmanlarındaki dolaşımının hızlandırılmasında ve paylaşımında hayatî, mâlî, iktisadî ve nihayet ilahi hikmetleri vardır. Böylece ne ferdi topluma ve ne de toplumu bir avuç sermayedara kurban eder. Aksine olarak fert ile toplumu ekonomik faaliyetlere ilişkin ilke ve düzenlemelerle birbirine kaynaştırır, kardeş kılar. “Bizi aldatan bizden değildir” genel düsturuyla hareket eden tüccarlar, tarih boyunca sıkıntıları aşmak ve yardımlaşmak için çeşitli esnaf ve tüccar loncaları kurmuşlardır. Bencillikle hareket edip egosunu tatmin çerçevesinde mala ve paraya karşı hırsıyla hareket edip meşru zemini zorlayan ve hatta aşanlar, ticaret hayatında ve dolayısıyla toplum hayatında onarılmaz tahribata yol açarlar.⁵ Toplumsal çöküntü ahlaki ve manevi çöküntü ile başlar, ekonomik çöküntü ile devam eder. Nihayet böylesi bir ortamda güven, yardımlaşma, paylaşma ve nihayet arzulanan huzur ortamı kaybolur. Yatırımın ve üretimin düşmesi sonucu, enflasyon, devalüasyon ve resesyon sonucu işten çıkarmalar kaçınılmaz olur.

Ekonomik istikrarsızlığa yol açan bütün bu olumsuz şartları ortadan kaldırmak için, yerli ve yabancı sermayeyi yatırım teşviklerini geliştirmelidir. İslam ekonomisi faizsiz serbest ticaret sistemi olarak tam uygulandığı takdirde toplumun refah düzeyi arttığı gibi, huzur ve güven de sağlanmış olur.

Buraya kadar paranın kısaca, siyasî, ahlâkî ve nihayet insânî tasarufu konusunda vahyî ve nebevî birtakım ilkelerden bahsettik. Şimdi klasik para teorisinde paranın niteliği ve fonksiyonları hakkında bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

1. Para

Para dendiğinde ilk akla gelen madeni veya kağıt paralardır. Klasik kaynaklarda para Arapça, nakd (النقد) olarak geçmektedir. النَقْد kelimesi peşin-nakit anlamında olup veresiyenin zıddıdır. Dirhemlerin züyufundan (zayıflarından, değeri düşük –çakma-) sayılanlardan ayırt edilmesidir.⁶ Meşhur fakih Leys b. Sa’d’a göre “النَّقْدُ kelimesi, dirhemlerin -değer bakımından zayıf olanlarından ayrıştırılması- yani temyiz

⁵ Feridun Ergin,, *İktisat*, (İstanbul, Halle Matbaası, 1964), 56.

⁶ Muhammed b. Mükrim b. Manzur el-Afrikî, el-Mısrî İbn Manzur , *Lisanu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, bty., III, 425.

edilmesidir. Almak ise الائتقاد şeklinde -Cabir'in hadisinde geçtiği üzere⁷- peşin vermektir.”⁸ Alışverişlerde de nakit kelimesi bir malın veya emeğin karşılığının hemen verilmesi, ileri bir tarihe ertelenmemesi veya takside bağlanmaması, bu şekilde taraflar birbirlerinden ayrıldıklarında borcun (paranın teslimiyle) sonlandırılmış olması anlamına gelmektedir.

Para değer ölçüsü olmaya ve mübadeleye elverişli olup bir toplumda geçerliliği kabul görmüş ve değer verilen nesnedir. Parayı para kılan, hazır satın alma gücüdür. Para iktisadî anlamda mal değildir. Ancak ve ancak ihtiyaçların giderilmesinde, hizmet alımında veya mülkiyet mübadelesinde genel geçer bir araçtır.

Kur'an'ın indirildiği dönemde sadece iki para birimi vardı ki, onlar da dinar ve dirhem idi. O dönemde dinar altından, dirhem ise gümüşten yapılmıştı. Allah resulü kendi döneminde yeni bir para ortaya çıkarmamış, Arap yarımadasında kullanılmakta olan paraların piyasada işlem görmesine dokunmamıştır. İbn Teymiyye, “Nebi (AS) zamanında insanların dinar ve dirhemlerle bir keresinde tartarak, diğer zamanda da sayarak alışveriş yaptıklarını belirtmektedir.”⁹

Para olarak kullanılan dirhem (Yûsuf, 12/20) ve dinar (Al-i ‘İmran, 2/75) kelimelerinin Kur’ân-ı Kerim’de de geçtiğini görmekteyiz.¹⁰ Dikkatimizi çeken önemli bir nokta, “Efendimiz’in para konusunda mevcut durumu (o günkü kullanılmakta olan paraları) olduğu gibi kabul edip, bu paraların İslam’a uyup uymadığı üzerinde durmamıştır. Ancak, para konusunda her türlü kandırma (kalpazanlık, tağşiş) ve her türlü haksız kazançları yasaklamıştır.”¹¹

1.2. Banknot

İnsanların bir bedel karşılığında nakit olarak alışverişlerde kullandıkları resmi ve matbu kağıtlardır. Kaynaklarda ilk kullananların Çinliler olduğu zikredilmiştir.¹²

İslam hukuku kitaplarında nakit olarak altın ve gümüş zikredilmiştir. Bunlar ister para şeklinde olsun. İster başka şekillerde olsun, alışveriş için bir bedel sayıldığı için nakit hükmüne alınmıştır. Altın ve gümüş dışındaki diğer madenlerden basılan paralar da piyasada dolanımda oldukları zaman, nakit hükmünde olduğu ifade edilmiştir¹³

Bugüne kadar piyasada kullanılan paraların metal(madeni) ve kâğıt paralar şeklinde iki kısma ayrıldığını görmekteyiz. Dirhem, dinar ve felsler İslam coğrafyasında kullanılan metal paralardır. Altın veya gümüş karşılığı olanlarla, olmayan ve devlet tarafından

⁷ Ebu’s-Saâdat el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî,, *En-Nihâye fi Garîbi'l-Eser-İbnu'l-Esir*, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, V, 217.

⁸ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseynî Ebu'l-Fayd ez-Zebîdî,, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, Beyrut, bty.IX, 230.

⁹ Cidde İslam Konseyi, *Mecelletu Fıkhi'l-İslâmî*, (Cidde, byy.), 9: 91.

¹⁰ Gümüş ve altın, insanın mülk edindiği şeylerin en değerlisi olduğu için Allâhu Teâlâ, mü'minler için hazırladığı cenneti zikrederken bu ikisini de zikretmiştir:

-“...orada -cennette- altın bileziklerle bezenecekler...” (Kehf,18/319)

-“Onlara altın tepsiler dolaştırılır...” (Zuhuf,43/71)

-“Yanlarında gümüşten kaplar ve billur kupalar dolaştırılır”.(İnsan,76/16)

¹¹ Beşir Gözübenli, *Para, Faiz ve İslam-(Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler)*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İSAM, (İstanbul, 1992), 71.

¹² İbrahim Mustafa-Ahmet Zeyyat-Hamid Abdulkâdir-Muhammed en-Neccar, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (by., Dâru'n-Neşr-Dâru'd-Da'vâ, ve bty.) I:71.

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmûsu*, (İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 6:10.

kâğıtlara basılmış paralar da kâğıt paralardır. Günümüzde bu paralara ilaveten çek keşidesi ve hesaptan hesaba nakil suretiyle işlem gören kaydî paralar da kâğıt para olarak telakki edilmiştir.¹⁴ Ayrıca para olmayıp kısmen para gibi işlem gören ve bankalar nezdinde değerli kâğıtlar da kullanılmaktadır.

1.3. a. Genel Olarak Paranın Taşınması Gereken Özellikleri

Para vasıtasıyla eşdeğer sayılan eşya alımı, birikim, borç ödeme, hizmet satın alma ve diğer işlemler gerçekleştirilir. Asıl işlevi mübadele olmasına karşılık, zaman zaman amacı dışında kullanılmaktadır. Para, ticaret hayatta trampanın mahzurlarını ortadan kaldırarak, mal, hizmet ve yararlanma mübadelesini hem kolaylaştırır ve hem de çabuklaştırır.¹⁵

Paranın özellikleri hakkında değişik görüşlerin ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Bir defa paranın herkes tarafından kabul ediliyor olması en önemli özelliğidir. Bu hususla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Paranın herkes tarafından kabul edilmesi ya kendiliğinden olur, ya da devlet zoruyla olur. Her iki durumdan birisi de paranın özelliklerinden biri olması için yeterlidir. Diğer taraftan paranın iki fonksiyonu taşınması gerekir ki bunlar da; değer ölçüsü ile mübadele vasıtası görevleridir.¹⁶

Yukarda zikrettiğimiz paraya ilişkin özellikleri, maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

Standart olmalı, çabuk deforme olmamalı, kolaylıkla bölünebilir olmamalı, taşıma maliyetinin çok düşük olmalı ya da hiç olmamalıdır.¹⁷ Sayılan bu özelliklerin, özellikle mahalli paralar için geçerli olduğunu düşünmekteyiz.

Aşağıda verdiğimiz paranın özellikleriyle de, uluslararası para olması gereken özellikler zikredilmiştir.

-Herkes tarafından kabul edilmesi,-Dayanıklı olması. -Homojen olması, -Kolay taklit edilememesi, -Yasal olması, -Borçlanmada ve vergi ödemede kullanılması, -Nadirlik ve değerini koruması, -Miktarının yeterli olması, -Ait olduğu ülkeyi göstermesi, -Ülkenin kültürel değerlerini yansıtmaması, -Görünümünün sıklıkla değiştirilmemesi, -Diğer ülkeler tarafından kabul görmemesi, -Görüldüğü yerde kolaylıkla tanınması, -Üstlendiği para biriminin kısa ve telaffuzu kolay olması.¹⁸Bütün bu özellikler, uluslar arası döviz piyasalarında işlem gören tüm paraların özelliklerini barındırmaktadır.

1.3.b. Özel Olarak Kağıt Paraların Kullanımına İlişkin Esaslar

Kağıt paranın dolaşımında olduğu piyasada, kağıt paranın para olarak itibar edilip mübadelelerde kullanılması ve böylece sahip olduğu gücünü, devletin yasayla basım ve kontrolüne dayanmaktadır. Bu şekilde ticari hayatta insanlar, güvenle bu parayla her türlü mali işlemlerinde kullanırlar. Zira bu paranın kullanımı aynı zamanda yasayla bir zorunluluk halini de almaktadır. Öte yandan uluslar arası konvertibilitesi yüksek olan

¹⁴ Abdulaziz Bayındır, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt Paralar*, (İstanbul, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000), 2: 15.

¹⁵H. Semih Yıldırım, *Dördüncü Boyut Dergisi*, (byy., 1991), 2:9, <http://www.dailymarkets.info/islamda-mubadele-para-ve-faiz/> Erişim Tarihi, 10.10.2017

¹⁶ Sabri Orman, *Modern İktisat Literatüründe Para, Faiz ve İslam*, (İstanbul, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1984), 2.

¹⁷ Kaya Ulaş, <https://ekonomihukuk.com/para-banka/paranın-gelisimi-fonksiyonlari-ozellikleri/>. Erişim Tarihi: 26.10.2017.

¹⁸Erdoğan Ekşioğlu, *Elektronik Para Kullanımının Ekonomik etkileri -Türkiye Üzerinde Bir Uygulama-*, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniv. S.B.E. (Sivas, 2017), 16.

paraların dış ülkelerde de kullanıldığını görmekteyiz ki bunların başında Amerikan doları ile euro gelmektedir.¹⁹

1.4. Paranın Fonksiyonu

Alışverişlerde erken devirlerde oldukça zahmetli ve vakit kaybına yol açan trampa (malın malla mübadelesi-takas) usulüne karşı, zaman içinde alternatif arayışlara girilmiş ve nihayet paranın icadıyla yeni bir dönem başlatılmıştır. Paranın kullanılıp yaygınlaşmasıyla ticari hayatta kolaylık ve akıcılık sağlanmıştır. Böylece malların değerlerinin belirlenmesinde ve mübadelesinde yeni bir çığır açılmış, alışverişin dışında paranın diğer fonksiyonlarının da devreye girmesiyle ticari ilişkiler daha rahat, daha kolay ve yaygın bir hale gelmiştir.²⁰ Kağıt para mübadele aracı olma bakımından bizatihi bir bedel sayılmaktadır.²¹ Bugünkü kağıt paralardan hiç birinin altından veya gümüşten bir karşılığı yoktur. Bugün bütün dünyadaki para sistemi böyledir.²² Bu bilgiler ışığında kağıt paranın üç işlevi barındırdığı görülmektedir ki şunlardır:

Emtia piyasasında fiyat belirlemede, alışverişlerde mübadele aracı olmasında ve birikim için saklanmasında işleme konu olmaktadır.²³

Yukarda sıraladığımız işlevlere ek olarak paranın bir iktisat aracı olduğu da iddia edilmiştir ki şöyle izah edilmektedir:

“Para bir iktisat politikası aracıdır. Günümüzde para arzını ayarlayarak iktisadî hayatı düzenlemek veya etkilemek mümkün olabilmektedir. Bu tür operasyonlara aracılık ettiği için paranın bir de iktisat vasıtası olma özelliği vardır.”²⁴ Bu özelliğine ek olarak günümüzde şahit olduğumuz gibi, uluslararası arenada, ekonomisi ve parası güçlü olan ülkeler tarafından ticari ambargo ve ithalat kısıtlamasının yanında para bir silah olarak da kullanılmaktadır.

1.5. Mübadele Aracı Olarak Para

Paranın mübadele aracı olmasına geçmeden önce İslam ekonomisinde para politikası hakkında şu önemli tespiti zikretmemiz gerekir.

a-İslam ekonomisinde serbest piyasa ekonomisi esas alınmıştır. Ancak tek taraflı ve haksız rekabet ortamında devletin doğrudan piyasaya müdahale hakkı vardır.

b-Zekat farz, ihtikar (karaborsacılık) suçtur.

c-Mülkiyet hem devlete ve hem de bireylere bir hak olarak tanınmıştır.

d-Faiz yasaklanmış, üretim teşvik edilmiştir.²⁵

İslam ekonomi sisteminde alışveriş, dinin koyduğu ölçüler içerisinde, bir mal veya hizmetin satıcı/sunucu ve müşteri/talibi arasında, değişik şekillerdeki anlaşma ve sözleşmelerle icra edilmektedir. Görüyoruz ki İslamiyet, alış-veriş için üç unsur

¹⁹ İnan Çubukçu, *Para Teorisi*, için bkz. <http://slideplayer.biz.tr/slide/1930044/>, 22.02.2018.

²⁰ Emrullah Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekati*, (Doktora Tezi), (İstanbul, Rağbet Yayınları, 2012), 192.

²¹ er-Riasetu'l-Ammeti li'l-İdârâti'l-Buûsi'-İlmiyyeti ve'l-İftâi ve'd-Daveti ve'l-İrşadi, *Mecelletu'l-Buûsi'l-İslâmiyyeti*, (by. ve bty.), cüz:79, 46,239.

²² Bayındır Yalta, a.g.d., 2: 29.

²³ A. Yasemin, *Para Teorisi ve Politikası Ders Notları*, Türkiye Bilimler Akademisi UADMK, (Ankara, Sürüm I.0, Ekim 2011), 1.

²⁴ Orman, a.g.d., 8.

²⁵ Ali Keleş, *İslam'da Para Politikası Kavramı*, İlam Dergisi, (İstanbul, Temmuz-Aralık 1997), 2:107.

aramaktadır. Bunlar; alışveriş konusu, alışveriş tarafları, varılacak sözleşme ve anlaşmanın vücuda getirilmesidir.²⁶

Kağıt paranın kullanıldığı sistemlerde, kullanım ve kontrolden kaynaklanan bazı güçlüklerden de söz edilmiştir. Şöyle ki; Kağıt paranın miktarını kontrol altında tutabilmek oldukça önemlidir. Zira kullanımda asıl olan, kağıt paranın piyasada ihtiyaçlara cevap verecek miktarda olmasıdır. Eğer kağıt para ihtiyaçtan fazla arttırılırsa enflasyon, azaldığında ise resesyon (durgunluk) meydana gelir.

1.6. Para Gibi İşlem Görenler

İslam hukuku kaynaklarında paranın ilk başlarda altın ve gümüşten olanının kabul edildiğini, bunların dışındakilerin de madeni ve kağıt paralara da benzetme yoluyla para hükmünün verildiği kaydedilmiştir. Bu bakımdan İslam hukukçularına göre kullanılması meşru olan her şey para yani mübadele aracı olarak kullanılabilir. Maamafih “Altın ve gümüşün Allah’ın para yapımı için yarattığı en elverişli ve en değerli iki madendir,”²⁷ şeklindeki görüşe de rastlamaktayız.

Bankalardaki bir kısım mevduat (vadesiz mevduat) da paranın fonksiyonlarını başarabildiği için para sayılmaktadır ki, bunlara kaydî para denmektedir. Ayrıca bir kısım aktif kalemler ve bazı mevduat tipleri de vardır ki, bunlar aslî ve kaydî paranın fonksiyonlarını tam olarak icra edemeseler de, paraya yakın bir nitelik göstermekte, kısmen de olsa paranın fonksiyonlarını başarabilmekte ve bu hususta aslî ve kaydî paraya yardımcı olmaktadır. Bunlara para benzeri likiditeler denmektedir.²⁸

Günümüzde paranın yerini tutabilen akıllı kartlar (smart card) ve elektronik para kullanımının oldukça yaygınlaştığını görmekteyiz.²⁹

Bankalardan alınan kartlar ile internet bankacılığında yapılan tüm işlemlerin bankada kayıt altına alındığını belirtmeliyiz. Nitekim kart sahibine yapılan işlemlerin zamanını ve yerini, işlem şeklini ve çeşidini, miktar ve sonucunu belirten ekstreler istendiğinde gösterilebilmekte, elden verilmekte veya adresine gönderilebilmektedir.

1.8. Ticarete Paranın Yeri

Ticari hayatta paranın ortaya çıkışının, malların mübadelesindeki zorluklardan sıyrılıp kolaylığı ve ticarete akıcılığa ulaşma ihtiyacından doğduğu belirtilmektedir. İlk ticarî muamelelerde mübadelenin malın malla yani takasla yapıldığı bilinmektedir. Takas ekonomisinde elindeki bir malı başka bir malla değiştirmek isteyen şahsın, aynı anda elindeki malla takas edeni bulması ve aynı zamanda takas edilecek malların değerlerinin de eşit olması gerekir. Böylesi bir durum oluşmadığı takdirde, kişinin istediği bir mala ulaşabilmesi oldukça zor ve yorucu olmaktadır. İnsanlar bu zorlukları aşabilmek için mübadele aracı üzerinde durmuş, birtakım merhalelerden geçmiş ve neticede belli bazı malların değişim aracı olarak parayı bulmuşlardır. Bu şekilde mal transferinde kısmen de olsa kolaylığa ulaşmışlardır. Bir müddet sonra bu şekilde belli malların mübadelesinde kullanılan paranın, tüm iktisâdî faaliyetlere ve ihtiyaçlara cevap verecek bir fonksiyona sahip olmaktan uzaktı. Bu yüzden paranın üç temel fonksiyonundan

²⁶Yıldırım, a.g.m., 2

²⁷Yıldırım, a.g.m.

²⁸Dumlu, a.g.t., 195.

²⁹Kaya, a.g.m.

bahsedilmektedir: Mübadele/değişim aracı olması, değer ölçüsü/hesap birimi olması ve nihayet değer saklama/tasarruf aracı olmasıdır.³⁰

2. Elektronik Ortam

Şimdiye kadar para hakkında verdiğimiz bilgiler klasik para telakkisine dayanmaktadır. Ticarete kullanılan fiziki paranın yanında öncelikle iletişim, sonrasında da bilişimdeki gelişmişlik, ister istemez sanal ortamı meydana getirdi. Sanal ortamda oyunlar, hemen hemen her alandaki tasarımlar, projeler, iletişim, her an ve her yerde en hızlı olarak bilgiye en kolay ulaşım, elektronik ticaretin küresel çapta ulaştığı hız ve kolaylık, ülkelerin fiziki sınırlarını baypas etmesi neticesinde elektronik paradan da söz edilmeye başlandı.

Teknoloji alanında meydana gelen hızlı gelişmeler neticesinde şahit olduğumuz robotik işlemler, çiplerin kullanımı, yazılım ve yapay zekânın her geçen gün önem kazandığı günümüz dünyasında para da, bu gelişmelerden ister istemez etkilenmiştir. İletişim ve bilişim alanındaki baş döndürücü gelişmeler sonucunda piyasalardaki ödemeler sistemi küresel çapta bir kolaylık, yüksek hız ve inanılmaz bir biçimde organize olduğu görülmektedir. Bankacılığın elektronik ile tanışması kısaca ATM(Automatic Teller Machine) denilen otomatik vezne makinelerinin kullanıma açılmasıyla olmuştur. Bu makinelerin işlemlerin hız, kolaylığı ve işgücü tasarrufuyla sağladığı avantajlar sayesinde oldukça yaygınlaşmıştır. Bu aşamadan sonra artık e-para denilen elektronik paranın özelliklerini görelim:

2.1. e-Paranın Özellikleri ve Avantajları

E-para, tüketicinin mülkiyetindeki bir elektronik cihaza istenilen bir parasal birimle elektronik formda yüklenen parasal değerdir. E-paranın özelliklerini sayarsak; havale niteliği taşımaz, e-para için bir hesap veya üçüncü kişi otoritesi gerekmemektedir ki bu durum e-para sahibine özgürlük sağlar. Bu durum ise en önemli özelliği sayılmıştır. Elektronik para saniyeler içerisinde transfer edebilme imkanı sunabilmektedir. Nakit paranın sebep olduğu birçok dezavantajı ortadan kaldırmaktadır. En dikkat çeken tarafı da işlemlerin herhangi bir kaydı tutulmamaktadır.³¹ Bir başka kaynakta da e-paranın başka bir önemli özelliğinin, klasik para kullanımındaki gibi tarafların fiziksel olarak aynı mekanda hazır olmalarına ihtiyaç duymamasıdır.³²

E-paranın avantajlarına gelirsek; İlk akla gelen, düşük maliyet, çek ve kredi kartı dolandırıcılığının azaltılması, perakende satış yerlerindeki sahtecilik olaylarının azaltılması ve müşteri konforunun artırılması olarak sıralanabilir. Ayrıca, şifre koruması, taşımanın daha ucuz olması, bozukluk veya para üstü sorununun olmaması, internet gibi bir ağ üzerinden transferinin mümkün olması da diğer avantajlar arasında sayılabilir.³³

E-para tabiidir ki, ancak bir bilgisayar ortamında işlem görebilir. İşlemlerin güven içinde ve gizlilik ilkesinin korunması bağlamında kopya veya taklit edilmesini önlemek üzere şifreleme(Kripto) yapılmaktadır. Kullanılan kriptoloji ile yapılan işlemlerin kayıtları güvenle saklanması amaçlanmaktadır. Öte yandan e-paranın kullanımının

³⁰ Dumlu, a.g.t., 193.

³¹ Kıvanç Ülgen, *Elektronik Para: Türkiye ve Dünya Uygulaması*, Y.Lisans Tezi, İnönü Ü. SBE, (Malatya, 2010), 32.

³² <http://www.e-ticaret.gov.tr/raporlar/finans.htm>, Erişim Tarihi: 10.10.2009.

³³ Yurtççek, agtez, 116.

maliyetinin oldukça düşük olması, klasik para sistemindeki banknotlarinkine göre son derece avantajlı olduğu görülmektedir. Fiziksel değişime ihtiyaç duymaması, coğrafi uzaklığı dert edinmemesi, işlem riskinin düşüklüğü, küresel çapta dolaşıma yüksek hızda imkan vermesi, havale ve ödemelerde herhangi bir gecikmenin söz konusu olmaması, diğer avantajları arasında sayılmıştır.³⁴

3.1. Elektronik ortamda alışveriş

Faizle çalışmayan bir siteden ve yine faize bulaşmadan bir şirket veya işletme aracılığıyla, faiz alışverişi olmadan mal alışverişi caizdir. Ancak internet üzerinden online olarak para/döviz mübadelesi için dikkat edilmesi gereken genel kural şudur:

Hazreti Ömer b. Hattab, Allah Resulünün şöyle buyurduğunu söyledi: **“Altını gümüşle değiştirmek ribadır, ancak işte al, işte ver olursa başka. Hurmayı hurmayla değiştirmek ribadır, ancak işte al, işte ver olursa başka. Arpayı arpayla değiştirmek ribadır, ancak işte al, işte ver olursa başka!”**.³⁵ Bu hadisin şerhinde tarafların “işte al, işte ver” diyerek karşılıklı kabzla bu işlemi sonuçlandırabilecekleri bildirilmektedir. Mübadele aynı anda teslim ve teslimden sonra birbirlerine borcun kalmayışıyla nihayete erer. Hadiste tanımlanan karşılıklı kabz, akit meclisinde tarafların bedelleri teslim almasıyla, alacağın ve vereceğin teslimiyle akdin nihayete erdirilmesidir. Hemen belirtelim ki bu tip kabz, hakiki kabzdır, hükmi kabz değildir.³⁶ Ancak internet ortamında hakiki kabz yerine hükmi kabz gerçekleşmektedir. Taraflar anlaştıkları bir fiyat üzerinden bedelleri aynı anda karşı tarafın hesabına geçirdikleri sürece dini bir sakınca olmamaktadır. Tarafların aynı anda internet ortamında karşılıklı olarak işlem yapmaları, akit meclisi yerine geçer. Karşılıklı telefonla konuşma veya mesajlaşma da, meclis birliğinin sanal şeklidir diyebiliriz. Bu şekilde yapılan işlemler karşılıklı olarak borç/edim icra edilmiş/sonuçlandırılmıştır. Ve hesaba geçen bedelle aynı anda her türlü işlem yapmak mümkündür. Mal, hizmet alımı, kiralama, havale, borcun ifası ve hesapta tutarak birikim yapma gibi...

Sonuç olarak denilebilir ki, paranın temel fonksiyonlarını yerine getiren her şey, İslâmî açıdan da para sayılabilir. Bu konudaki asıl kriter, paranın sadece altından, gümüşten veya kağıttan yapılmış olması değil, kullanılacağı amacın meşru olması ile para için kabul edilmiş fonksiyonlara sahip olup olmadığıdır.³⁷ Bunu daha iyi anlayabilmek için sanal paranın ortaya çıkışı ile günümüzdeki kullanımını ve fonksiyonlarını görelim.

4. Sanal Para

Elektronikğin baş döndürücü bir hızla gelişmesi sonucunda finans piyasasında kripto/sanal paranın yer almaya başladığını görmekteyiz. Kimileri çılgınlık olarak nitelese de varlığı, vardığı işlem hacmi ile olağanüstü merak ve hayret uyandırması inkar edilemez. Sanal para (kripto para), internet ortamında işlem görmekte ve hiçbir resmi kuruma, merkezi idareye veya aracı kurumlara bağlı olmayan para birimidir. Günümüzde sanal/kripto paraların ilk ortaya çıkan ve halen de en yaygın olanı Bitcoin'dir.

³⁴ Yüksel Görmez and Forrest Capie, *Prospects for Electronic Money: A US-European Comparative Survey*, The Central Bank of the Republic of Turkey, Research Department, (byy., Mart 2003), 6.

³⁵ Malik b. Enes, *Muvatta*, (Dimaşk, Dâru'l-kalem, 1991), 3:241.

³⁶ Mehmet Hadi Turan, *İslam Hukukunda Akitlerde Kabz Kavramı ve Hukuki Sonuçları*, Doktora Tezi, Dicle Ü. S.B.E., (Diyarbakır, 2016), 55.

³⁷ Gözübenli, a.g.m., 78.

Bitcoin ilk olarak “Satoshi Nakamoto” adında bir Japon matematik profesörünün 3 Ocak 2009’ da kurguladığı ilk sanal paradır.³⁸ Yaptığımız araştırmada bu paranın devlet olarak ilk destekçisinin Estonya olduğu, bu parayı girişime çevirmeyi başararak ilk resmi sanal para birimi Estcoin’i kurduğuna ulaştık. Böylece yabancı yatırımcıların, internet üzerinden Estonya’ya gitmelerine gerek kalmadan sadece finansal açıdan yatırım yapma imkanı sağladı. Bitcoin’in kuru diğer ulusal para birimleri gibi arz ve talebe göre düşmekte veya yükselmektedir. Sanal paraların özelliği dolayısıyla ülkelerin ekonomik değişimlerinden hemen hemen hiç etkilenmemektedir. Ayrıca herhangi bir ülkenin merkez bankasına bağlılığı da söz konusu değildir. İşte bu özellikler, sanal paraların reel paralara olan üstünlüğü veya avantajı olarak görülebilir.³⁹

Ekonomistler sanal paranın ne teknik, ne yasal, ne ekonomik ve ne de kültürel olarak henüz tam olarak formüle edilemediği görüşündedir. Ancak devletler, sanal para konusunda ivedi olarak iki konuda önlem almaları gerekir ki biri, vergi kaçırma, diğeri de kara para aklama olayıdır. Silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti gibi her türlü gayri meşru ödemeler, sanal parayı cazip kılmıştır. Dolayısıyla sanal ortam ve sanal para konusunda güvenlik ve denetim mekanizmasını oluşturmak hayati bir konudur.⁴⁰ Bu konuda devletin sanal para konusunda alacağı tutum önemlidir. Bu meyanda bazı önerilerin de yapıldığını görmekteyiz. Dijital Dönüşüm Derneği Başkanı İsmail Hakkı Polat⁴¹ şu öneride bulunmaktadır:

Bu özellikleri sebebiyle sanal para Bitcoin şu an dünyada oldukça spekülative bir mahiyet arz etmekte ve bu yüzden güven veren, sağlam bir zemin olmayıp oldukça kaypak ve kaygandır. Bu özelliği yanında arkasında herhangi bir resmiyet, otorite ve devlet olmadığı için, Diyanet İşleri Başkanlığınca da Bitcoin’le ticarete cevaz verilmediğini görmekteyiz.⁴²

İslam’da devlet, bütün mülkü korumakla görevlidir. Fert mülkiyetine tecavüz, devlet mülkiyetine tecavüz demektir. Yani tazminini devlet üstlenmektedir. Ancak devletin gayri meşru kazancın hamisi olması beklenemez. Gizli tutulan, kriptoloji sayesinde kolay kolay ulaşılamayan, herhangi bir otorite marifetiyle kayıt altına alınmamış para ile haram yollardan elde edilmiş paranın da teminatını devlet üstlenmez.⁴³

Sanal ortamda kullanılan paraların kullanımı hakkında çeşitli eleştiriler yapılmış, olumlu ve olumsuz olarak iki farklı bakış açısından değerlendirilmiştir. Olumsuz eleştirileri başlıca şu başlıklar altında sıralayabiliriz: Değerindeki aşırı dalgalanma, Yasadışı örgütler tarafından kullanılması, Yasal düzenlemelerin olmaması, Vergilendirme zorlukları, Elektrik israfı.⁴⁴

³⁸ <https://cahitsoyman.blogspot.com/2015/07/bitcoin-nedir-nasil-alinir-satilir-ve.html>. Erişim Tarihi: 26.10.2017.

³⁹ Mustafa Ali Aykol, <http://www.sakaryayenihaber.com/mobil/> Erişim Tarihi: 20.03.2018

⁴⁰ Ayla Yazıcı, *Sanal Para uygulama Ortamları ve Etkileri*, Doktora Tezi, Anadolu Ü.SBE., (Eskişehir, 1999), 8.

⁴¹ Kadir Has Üniversitesi Yeni Medya Bölümü Öğretim Görevlisi ve Dijital Dönüşüm Derneği Başkanı

⁴² Bkz. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201801021031644961-diyamet-bitcoin-caiz-degil/>, Erişim Tarihi: 13.02.2019

⁴³ Bkz. <http://islamekonomisi.org/kurani-kerime-gore-islam-ekonomisinin-esasleri/> Erişim Tarihi: 30.10.2017

⁴⁴ Bilgi için bkz. Süleyman Kaya, *Kripto Paralar ve Fıkhi Açından Değerlendirilmesi*, DİB, İrşad Başkanlığı, Din İstişare Kurulu, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı , (Köln, 21.01.2018), 14.

Sanal ortamda paranın ve dolayısıyla ticaretin en önemli sorunu güvenlik ve meşruiyettir. Sanal hırsız veya bilişimci dolandırıcılar da denilen hackerler, zaman zaman güvenlik açığını yakalayarak hesapları boşalttığını medyadan duymaktayız. Böylesi güvensiz bir ortamda hele ki döviz işlemlerinin yapılması, süpekülatif hareket olmasının yanında oldukça risklidir de! Foreks denilen sanal işlemde yeri geldiğinde bir teminat karşılığında müeccel veya vadeli döviz alma ile piyasada geçerli bir emtiaya oldukça riskli bir şekilde yatırım yapma söz konusu olduğu, yer yer şansın da katıldığı, herhangi bir üretim veya hizmetin söz konusu olmadığı görülmektedir. Sermayenin adeta kumara benzeyen bir ortamda harcanması, anlık süper kar veya zararlarla sonuçlanması, insanların en başta ruhsal sağlığını da olumsuz etkilemektedir. Varlıklı kişilerin arasında dolaşan sermayenin topluma ve insanlığa faydasının dokunmayacağı aşikârdır. Bu sebeplerden ötürü dinen de caiz değildir. Diğer taraftan sanal paranın bir birikim aracı olarak kullanılması da doğru bir yaklaşım değildir. Zira parasal sermayenin getirisi potansiyeldir, yani muhtemeldir; Üretkenlik doğabilir de doğmayabilir de. Önceden belirlenemez. Dolayısıyla parasal sermayede fayda ve fiyat eşitliği önceden sağlanamaz.⁴⁵

Sonuç

Sonuç olarak paranın şekli için dinen bir sınır konulmamıştır. İster banknot, ister elektronik ve isterse kripto olsun, paranın bir ödeme aracı olabilmesi, taraflarca meşru kabul edilmesi ve nihayet meşru amaçlar için kullanılması/sarf edilmesi önemlidir. Bu bağlamda son zamanlarda şahit olduğumuz uluslararası ticaret savaşlarında, egemen ülkelerin kendi para birimlerini bir silah olarak kullanmaları, sanal paraya geçişi hızlandırmakta, alternatif arayışlara sevk etmektedir. Dolayısıyla sanal ortamda sanal para kullanımına meşruiyet kazandırma çabaları hız kazanmıştır. Paranın şekli veya ödeme ortamı hangi hal alırsa alsın, her türlü gayri meşru sarf, kazanç veya işleme yol açmayacak tüm tedbirlerin alınması gerekir. Bu da oldukça zor görünüyor. Bazı çevrelerin sanal paraya “süpekülatif para” demelerini de doğrusu bu açıdan yadırgamıyoruz.

Kaynakça

- Aykol, M. A., <http://www.sakaryayenihaber.com/mobil/> Erişim tarihi, 20.03.2018
- Bayındır, Abdulaziz, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt Paralar*, İstanbul, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi. 1985.
- Cezerî, Ebu's-Saâdat el-Mubarek b. Muhammed, *En-Nihaye fi Garîbi'l-Eser-İbnu'l-Esir*, Beyrut, Mektebetu'l-İlmiyye, 1979.
- Çubukçu, İnan, *Para Teorisi*, bkz. <http://slideplayer.biz.tr/slide/1930044/>, Erişim tarihi 22.02.2018.

⁴⁵Bkz. İsmail Özsoy, DİB, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı III, 1. Oturum. Banka işlemleri, (Afyonkarahisar, 95.Aralık 2010)

Davet ve'l-İrşad, (bty.), *er-Riasetu'l-Ammetu li'l-İdârâti'l-Buûsi'-İlmiyyeti ve'l-İftâi ve'd-*, (Cüz. 79), Mecelletu'l-Buûsi'l-İslâmiyyeti.

Döndüren, Hamdi, *Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı*, Ankara, DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2009.

Dumlu, Emrullah, *Ticaret Mallarının Zekatı*, (Doktora Tezi), İstanbul, Rağbet Yayınları, 2012.

Enes, Mâlik, *Muvatta*, Dımaşk, Dâru'l-kalem, 1991.

Ergin, Feridun, *İktisat*, İstanbul, Halle Matbaası, 1994.

Ekşioğlu, Erdoğan, *Elektronik Para Kullanımının Ekonomik etkileri (Türkiye Üzerinde Bir Uygulama)*, Doktora Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniv. S.B.E., 2017.

Görmez and Capie, Y. and F.(2003), *Prospects for Electronic Money: A US-European Comparative Survey*, The Central Bank of the Republic of Turkey, (byy.),Research Department.

Gözübenli, Beşir, *Para, Faiz ve İslam-(“Para Kavramına İslamî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler)*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul, İSAM, 1992.

Irakî, Ebu Fadl, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfar*, (tahk. Eşref Abdul Maksud), Riyad. Mektebetu't-Taberiyye, 1995.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim b. Manzur el-Afrikî, el-Mısırî, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, Dâru's- Sadr, bty.

Konsey, Cidde İslam Konseyi, *Mecelletu Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde, bty.

Neccar, İbrahim Mustafa-Ahmet Zeyyat-Hamid Abdulkâdir-Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, byy. Dâru'n-Neşr-Dâru'd-Da'vâ, bty.

Orman, Sabri, *Modern İktisat Literatüründe Para, Faiz ve İslam*, İstanbul, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1984.

Özsoy, İsmail, DİB, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı III,1. Oturum, Afyonkarahisar, Aralık 2010.

<http://www.milliyet.com.tr/serkan-unsal/turkiye-suratle-kendi-kripto-teknoloji-2606790/> Erişim tarihi, 09.02.2018

Sadr, Muhammed Bakır, *İslam Ekonomi Doktrini*, Ankara, Rehber Yayınları, 1993.

Ülgen, Kıvanç, *Elektronik Para: Türkiye ve Dünya Uygulaması*, Y.Lisans Tezi, Malatya, İnönü Ü. SBE, 2010.

Tirmizî, Muhammed, *el-Camiu's-Sahih Sünenu't-Tirmizî*, Beyrut, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, bty.

Turan, Mehmet Hadi, *İslam Hukukunda Akitlerde Kabz Kavramı ve Hukuki Sonuçları*, Doktora Tezi, Diyarbakır, Dicle Ü. S.B.E., 2016.

Yazıcı, Ayla, (1999), *Sanal Para uygulama Ortamları ve Etkileri*, Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Ü.SBE.,1994.

Yıldırım, H. Semih, *Dördüncü Boyut Dergisi*, (byy., 1991), 2. Bkz. <http://www.dailymarkets.info/islamda-mubadele-para-ve-faiz/> Erişim tarihi: 10.10.2017

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseynî Ebu'l-Fayd, *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kâmûs*, Beyrut, Dâru'l-Hidaye, bty.

<http://www.dailymarkets.info/islamda-mubadele-para-ve-faiz/> /Yazan: H. Semih Yıldırım. Erişim Tarihi: 10.10.2017

<https://www.forex.com.tr/forex-nedir>, Erişim Tarihi: 03.10.201

<http://www.e-ticaret.gov.tr/raporlar/finans.htm>, Erişim Tarihi: 10.10.2009.

http://erzurum.edu.tr/Content/Yuklemeler/Personel/Vedat_KAYA/PARA_2.UNITE9390.pdf. Erişim Tarihi: 30.10.2017.

<http://www.dailymarkets.info/islamda-mubadele-para-ve-faiz/> erişim: Erişim Tarihi: 10.10.2017

<http://islamekonomisi.org/kurani-kerime-göre-islam-ekonomisinin-esaslari/>Erişim Tarihi: 30.10.2017

<http://tr.sputniknews.com/turkiye/201801021031644961-diyamet-bitcoin-caiz-degil/>, Erişim Tarihi: 13.02.2019